

УДК 94(477)“19”

Я.Малик

УЧАСТЬ ЙОСИПА ЗАСТИРЦЯ У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ У ГАЛИЧИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

На значному фактичному матеріалі розкрито діяльність Й. Застирця у національному відродженні в Галичині на початку ХХ ст., його роль у виданні газети “Нова Рада”.

Ключові слова: Й. Застирець, Галичина, національне відродження, періодична преса, “Нова Рада”, ЗУНР.

Хоча вже минуло 22 роки з часу проголошення незалежності України, та її національне відродження ще триває. Серед діячів, які особливо прислужилися українському національному відродженню в Галичині на початку ХХ ст., гідне місце займає отець Й. Застирець – письменник, вчений, громадський діяч. На жаль, це ім’я і на сьогодні залишається зовсім забутим [1]. Появилися лише перші публікації в енциклопедичних виданнях.

Метою статті є висвітлення ролі та діяльності Й. Застирця у національному відродженні Галичини і боротьбі за Українську Державу.

Народився Й. Застирець на хуторі Романці – присілку с. Конюшків Бродівського повіту 15 серпня 1873 р. Навчався спочатку у народній школі у Львові. Німецьку гімназію з відзнакою закінчив у Бродах. В гімназії був співзасновником і редактором гумористичного часопису “Горшкодрай”, що виходив щопонеділка. Пізніше вчився у Богословській семінарії у Львові, після закінчення якої був священником у сусідньому з Конюшковом Берліні та в Бережанах, де також викладав у гімназії.

Бережанський період, хоча й надто короткий, займає важливе місце в житті Й. Застирця. Саме тут він чітко усвідомлює, що лише високоосвічений народ може добитися поваги серед інших народів. Тому всі свої зусилля він прикладає на залучення якнайбільшої кількості українських дітей до навчання. Він обходив передмістя, близькі з Бережанами села, де умовляв батьків віддати своїх дітей до гімназії. Ряд учнів з Бродівського повіту залучив до навчання в гімназії за власний кошт. Така робота дала прекрасний результат. Вже за 2 роки у Бережанській гімназії, що була польською, у першому та другому класах навчалося майже 70 учнів-українців. Як наслідок, у гімназії з’явилися українські паралельні класи. Таку лінію продовжував Й. Застирець протягом всього свого життя [2].

Із Бережан Й. Застирець переїхав до Львова, де навчався на філософському факультеті Львівського університету. Іспити склав з географії, історії та німецької літератури.

Закінчивши університет, працював Й. Застирець в українській, 4-ій польській та німецькій гімназіях у Львові, а потім у Бучачі та Тернополі. У цей період значно активізувалася його громадсько-політична діяльність. За зразок служіння народу він взяв М. Шашкевича. Ще навчаючись у Львівському університеті, він висловив ідею збудувати пам’ятник М. Шашкевичу на Білій горі у Підлиссі (тепер Золочівського району на Львівщині) та перенести туди його тіло. У 1910 р. до 100-річчя з дня народження

М. Шашкевича перевидав у Тернополі “Русалку Дністровую”, яка лише тепер увійшла до народу (перше видання 1837 р. було цензором конфісковано) [3].

Працюючи в Тернополі, Й. Застирець став ініціатором створення там Товариства імені княгині Ярославни, яке організувало літературні вечори, бесіди, залучало кращі національно-свідомі сили до суспільно-політичної роботи. Тут же він розпочав будівництво інституту для дівчат, яке, на жаль, не зумів довести до кінця. Пізніше, оцінюючи діяльність Й. Застирця, тернопільський староста – поляк вказував, що “не посол Старух, ані Левицький є їм небезпечними, а тихий Застирець, що повертав до українства в народних школах тих українців, які давно ополячилися” [4].

У цей період Й. Застирець підтримував тісні зв'язки з рядом відомих українських літераторів – Г. Барвінок, В. Доманицьким, О. Кобилянською, Ю. Федьковичем, І. Франком, В. Масляком.

На початку Першої світової війни, із вступом російських військ у Галичину, Й. Застирець був арештований і ув'язнений у Бродах. У 1915 – 1917 рр. перебував у Відні, де став організатором і керівником української учительської семінарії. У Віденському університеті захистив докторську дисертацію з філософії.

У Відні до навчання в учительській семінарії залучав українську молодь Галичини і Буковини, а також юнаків, що перебували у айстро-угорських таборах військовополонених. За цей короткий період понад 300 юнаків, зокрема з Наддніпрянської України, закінчили семінарію і стали вчителями та активними діячами українського національного відродження [5].

Оцінюючи цю діяльність Й. Застирця, митрополит А. Шептицький писав до нього: “Ви положили Велику заслугу около нашої молодіжи та церкви в тих тяжких містах. Та праця Ваша не була безуспішною, при добрім вихованню могла школа у Відні дати нашим учителькам більшу культуру, як десь на провінції, хоч, природно, є в Відні і многи небезпеки, перед якими перестерігаєте дітей” [6].

Повернувшись у листопаді 1917 р. до Львова, з цього часу і аж до виходу на пенсію у листопаді 1929 р. працював Й. Застирець професором історії та німецької мови і літератури в Українській академічній гімназії у Львові. Поряд із викладацькою діяльністю до кінця свого життя (помер у січні 1943 р.) значну, якщо не головну, увагу приділяв громадським справам. У період 1918 – 1919 рр. він був активним учасником визвольних змагань у Галичині. Але чи не найбільшим його життєвим подвигом було заснування і видання у Львові в 1910 – 1920 рр. газети “Нова Рада”.

У той період Львів перебував під польською окупацією. Захопивши Львів в кінці 1918 р., польські власті закрили усі українські часописи, за винятком москвофільської газети “Прикарпатська Русь”. Спроби відновити хоча б деякі видання, наприклад “Діло” чи “Свободу”, позитивних результатів не дали. Але, з огляду на міжнародне право, польська цензура дозволила друкувати український соціал-демократичний орган “Вперед”, але за умови, що весь текст кирилицею має бути продубльований латинкою. Проте після виходу кількох номерів його було закрито, а усіх членів редакції заарештовано.

У цей важкий час Й. Застирець поставив за мету добитись видання української газети. “Тоді то ми рішилися, – писав він, – здійснити те, над чим колись тільки розправлялося – взятися за видавництво безпартійного щоденника. І в марті ц. р., цебто тоді, коли і “Вперед” перестав вже в Львові виходити, внесли ми прохання до окупаційних властей о дозвіл видавати часопис п.з. “Республіка” [7]. Пізніше Й. Застирець згадував: “Я рішився віддати на ту народну ціль пів свого маєтку, котрий я зібрав з моєї великої

ощадності, а се 2546 срібних австрійських гульденів, і половину з продажі моєї вілли в Тернополі, яку я перед війною з великим трудом вибудував і в якій хотів жити і умирати” [8].

Дозволу на видання української газети в березні 1919 р. Й. Застирець не тільки не одержав, але ще у нього поліція зробила обшук і реквізувала 2546 гульденів. Це були на той час кошти, за які можна було купити великий будинок у середмісті Львова.

Після першої невдачі руки Й. Застирця не опустилися. За порадою митрополита А. Шептицького в кінці травня він подав повторну просьбу на дозвіл видання українського часопису, але й вона залишилася без відповіді. Лише після третього подання в серпні 1919 р. Й. Застирець одержав вдозвіл від директора поліції м. Львова на видання газети “Нова Рада” [9]. Перший номер безпартійного політично-літературного щоденника “Нова Рада” вийшов 31 серпня 1919 р. Видавцем значився Й. Застирець, редактором – А. Лотоцький. Редакція знаходилася у будинку “Просвіти” на площі Ринок, 10. Друкувалася газета в Ставропільській друкарні. Вихід газети став не тільки у Львові, а й у всій Галичині сенсацією, бо видання часопису “Вперед”, який фінансувався головою Директорії С. Петлюрою, було відновлено лише через декілька днів.

Програма газети “Нова Рада” була визначена у редакційній статті “Наш часопис, його історія і програма”: “Наша програма? Бажаємо чистими руками, незалежні ні від кого, так як незалежно є думка чоловіка, у найідеальнішому намірові сіяти здорове зерно, плекати для дорогої України й поглиблювати поступові республіканські й культурні змагання та гуртувати людей до діла, до праці, бо время важке ... Посвята для рідного народу, добро України, культура, незалежність, реформи в школі, церкві, розумна, без доктринерства шкідного для самої справи аграрна реформа, поладнання спорів із сусідами – ось наша програма, наші завдання” [10].

Хоча видавці часопису “Нова Рада” зазначали, що він буде виходити щоденно, крім неділь і свят, але щоденним він став після третього номера, а перші три номери виходили лише в неділю через ремонт Ставропільської друкарні.

Газетою “Нова Рада” уже з першого числа була вироблена система висвітлення політичних подій як в Галичині й усій Україні, так за їх межами. Для цього в газеті було введено постійні рубрики “Політичний огляд”, “Останні вісті”, “Новинки”, “Тлупоти тижня”. З № 5 (17 вересня) було введено рубрику “Мандрівка по часописах”, “щоби, – як писав часопис, – публіка знала все найцікавіше, що пишуть усі другі часописи, бо на провінції о них тяжко”. Всі найважливіші новини анонсувалися в газеті на першій сторінці.

На сторінках газети було здійснено низку політичних публікацій, серед них “Що говорили в заграничній комісії польського сейму” (20 вересня), “На шляху ревізії французько-російських відносин” (27 вересня), “Мирова конференція й російське питання”, “Франція починає прозрівати?” (12 жовтня) тощо. Через усі випуски газети проходить думка про право України на незалежність, а цьому повинні сприяти держави, які заявляють про свою демократичність. Так, в уже названій статті “Франція починає прозрівати?” зроблено висновок, що Франція мусить стати приятелем та союзником України [11].

На сторінках газети знаходили висвітлення й умови життя західноукраїнського населення в умовах польського окупаційного режиму. Тяжкі умови місцевих жителів висвітлювалися в дописах з Залозеччини й Брідщини (18 вересня), Калушчини (21 вересня), Городенщини (25 вересня) та інших. Так, у замітці “Пацифікація в Городенщині” газета писала: “Коло Незвиськ в повіті Городенка дідичі кажуть собі таксувати дуже високо

найменші шкоди в поли. Всі люди чи пасли, чи ні, мають дати по 2 снопи та 6 кіп збіжжя назад... Дідичі держать окремо жандармів, які тероризують людність. Таким дідичем є пан Єгерман в Луці. Від людей забирають масло, сир, дають картки, а за картку нічого не платять. Війська окупаційні убили 2 людей, як прийшли туди в червні” [12]. Через що замітку наклад газети був конфіскований і після конфіскації вийшов другим накладом уже без неї. Були конфісковані номери 10, 11, 44, 57, 60, 61 за 1919 р., 12/88/ за 1920 р. та низка інших. Тому видавці змушені були утримуватися від гострих публікацій, щоби не допустити закриття часопису. “Із причин від нас незалежних, – підкреслювалося в газеті, – не можемо подавати ніяких вістей із таборів полонених і інтернованих, про арештування наших громадян на провінції, про реквізиції й т. п.” [13].

Значна увага на сторінках часопису “Нова Рада” приділялася питанням культури, освіти, літератури і мистецтва. Так, у ряді чисел газети, починаючи з першого, друкувалися поезії В. Масляка, а потім “Історія української літератури” Й. Застирця. Питанням освіти були присвячені статті “Становисько Ради шк. Краєвої до наших приватних шкіл” (14 вересня), “На школу, на рідну школу!” (16 вересня), “Про наших вчителів” (27 вересня), “Учителству середніх шкіл під розвагу” (11 жовтня) тощо. Проблеми вищої української школи висвітлювалися в публікаціях “Конечна потреба двох університетів” (14 вересня), а також у низці публікацій про дискримінацію українців у Львівському університеті (7 жовтня), про заборону університетських курсів, організованих НТШ (8 жовтня). Проблеми театру розкривалися в статтях “Український театр” (2 жовтня), “3 Львівського українського театру” (9 жовтня).

Однією з головних на сторінках часопису “Нова Рада” стала тема становища Української греко-католицької церкви. Вже в № 2 від 07.09.1919 р. газета звернулася до польських письменників і митців сприяти звільненню греко-католицьких священників із польських тюрем. Проблема церковних відносин у Галичині висвітлювалася в публікаціях “Доконечність реформи нашої церкви” (16, 17, 25 вересня), “Справа українського духовного семінаря” (12 жовтня).

Видавці газети турбувалися, щоби усі верстви українського громадянства в Галичині знаходили для себе цікавий і необхідний матеріал. Саме в умовах військової розрухи господарства особлива увага газети була звернута на заходи з економічного піднесення краю. У № 3 від 14 вересня газета повідомляла, що у випусках по четвергах будуть вміщуватися “практичні відомости, конечні для домашньої господарки. Ось так хочемо дати часопис для селян і малоімущих. Числа ці можна окремо передплатувати”. Газета вмістила рекомендації “Як охоронятися перед недугами” (19 вересня), як вирощувати домашню птицю (4 жовтня), висвітлювала технологію переробки молока (10 жовтня) і овочів (17 жовтня) в домашніх умовах.

Практично всі публікації часопису “Нова Рада” відзначалися високим оптимізмом, вірою в перемогу і побудову української державності. Так, в статті “Наша живучість” (23 вересня 1923 р.), розкриваючи актуальні проблеми історичного розвитку України, у газеті наголошувалось: “Отсі всі змагання до Просвіти, до поширення знання, до плекання рідної мови й культури свідчать про невмирущість нашої ідеї, що ніяка сила не зможе вбити життя нашого народу, винародувати нас! Нарід, що мимо тільки терпінь, ударів і невдач, не стратив любови до світла, до пізнання правди, що все звертав до їх свої змагання – той народ не пропаде й мусить вибороти собі належне місце в сім’ї культурних народів”.

Зрештою, видавці часопису постійно наголошувалось на позапартійності і незалежності видання “Нова Рада”. “Ми стоїмо понад партіями, – говорилося в одній з

публікацій, – а боронимо в це время люте всіх загальних національних прав, і дневник наш отворений для всіх патріотів доброї волі без різниці партій” [14].

Видавець часопису Й. Застирець та редактор А. Лотоцький значну увагу звертали на мову газети, намагаючись видавати її загальноукраїнською літературною мовою. “Ми вважали, – підкреслювали вони, – це доконечним вирівняти противенства між усіма київськими письмами та “галичанщиною”, бо крайня вже пора покінчити з цюю справою. З цього приводу вживаємо й чисто українського правопису” [15].

Часопис “Нова Рада” своїм змістом, мовою, стилем висвітлення подій швидко завоював популярність серед галицького громадянства у той надзвичайно важкий для краю період. “Гарний се щоденник, – підкреслювалося в одному з листів читачів, – що тішиться вже популярністю, легким змістом, гарним стилем і легким представленням гадок, може стати основою для розвою нашої преси” [16].

Звичайно, щоби зробити таким часопис “Нова Рада”, видавцям, насамперед Й. Застирцю, довелося докладати неймовірних зусиль. “Я, не маючи грошей, – згадував Й. Застирець пізніше, – сам писав майже ціле число, сам літав до пошти ... Другий помічник А. Лотоцький вів часто, але не все, коректу і писав перегляд преси. Більш я нікого не мав, бо й грошей не мав заплатити помічникам такої великої праці. Зазначу, що я маю 22 години праці в гімназії, і ніколи, навіть в будень, не опустив св. Служби Божої ... Я на перервах шкільних бігав до редакції тощо. Польські редактори, яким хтось зі складачів сказав, як я працюю, не могли з дива вийти, бачучи такий рекорд праці одного чоловіка” [17]. Незважаючи на самовідданість видавця, видання “Нової Ради” було пов’язане із значними труднощами. Неодноразово весь тираж конфісковувався, а більша половина накладу, якщо газета виходила, до передплатників не доходила [18]. Самому Й. Застирцю погрожували переведенням на роботу зі Львова на периферію або навіть повним усуненням з посади гімназійного професора. Часто в його домі проводилися обшуки. Товариство “Просвіта” під тиском польських властей відмовило в оренді приміщення для редакції [19]. Тому Й. Застирець, щоби зберегти видання, за рекомендацією А. Шептицького передав “Нову Раду” прелату Л. Куницькому та ігумену Т. Галущинському із собору св. Юра [20]. “Нова Рада” 19 жовтня 1919 р. (№ 29) ще вийшла за підписом видавця Й. Застирця, а через тиждень, 26 жовтня видавцем часопису значився уже видавничий комітет. Програмні принципи видання були продовженням попереднього майже двомісячного періоду – “добро дорогої Вітчизни”, соборної Неньки України. “Наше становище в справі політичної будучини української нації таке, – підкреслював видавничий комітет, яке заняв сам український період, а за яке тепер проливають кров красші сини України” [21].

Зрештою, нові видавці значно покращили видання. Більш корисно використовувалася газетна площа, глибшими за змістом стали публікації. Низка публікацій була присвячена питанню Східної Галичини на Паризькій мирній конференції. Було опубліковано прийнятий конференцією Статут для Східної Галичини та його аналіз проф. С. Дністрянським. Значно поліпшили часопис нові рубрики “На Україні”, “Зі світу”, “З Росії”, “З Польщі”, “З України і про Україну” тощо.

Всього в 1919 р. вийшло 76 чисел газети, в 1920 р. – 46 чисел. У номері за 3 березня 1920 р. часопис розпочав публікацію статті В. Будзиновського “Щоби слава не пропала” про боротьбу за незалежність України в 1919 – 1920 рр. На жаль, це число виявилось останнім. Видання часопису “Нова Рада” польські окупаційні власті заборонили.

Газета “Нова Рада” проіснувала у Львові всього 6 місяців. Але незважаючи на короткий період виходу часопису “Нова Рада”, значення його для української

громадськості Галичини в умовах польського окупаційного режиму важко переоцінити. Діяльність видавця о. Й. Застирця стала громадянським подвигом.

Заснована Й. Застирцем газета “Нова Рада” відіграла значну роль у формуванні національних свідомості українців.

У важкий період польських окупацій Галичини Й. Застирець і далі працював над розбудовою народної освіти у краю, розуміючи її значення у піднесенні національної самосвідомості українців. Він став одним з ініціаторів заснування першої дівочої гімназії сестер Василіанок у Львові, а в 25-річчя гімназії став ініціатором будівництва зразкового будинку гімназії по вулиці Длугоша (тепер СЗШ № 4 на вул. Кирила і Мефодія). Одночасно організував збір коштів при церкві Непорочно Зачатої Пресвятої Діви Марії для будівництва у Львові школи ім. Т. Шевченка. Було зібрано понад півтори тисячі доларів. Приміщення школи разом із залом для читальні “Просвіти” Стрийської дільниці було збудоване на вулиці Супінського (тепер вул. М. Коцюбинського) протягом п’яти місяців. Й. Застирець особисто керував будівництвом цих приміщень, часто працюючи як простий робітник [22].

Вихованню національного патріотизму українського населення Галичини сприяли також збудовані з ініціативи Й. Застирця пам’ятники в низці населених пунктів, насамперед у рідному йому Брідському повіті. Наприклад, на горі “Могила” під Наквашею за його ініціативою було збудовано пам’ятник св. Володимиру, на якому зроблено надпис “Народе! З могил встане воля, усміхнеться доля. Дай це, Боже! “Збудовано було з його ініціативи церкву в с. Тегильківцях, на хресті біля церкви поміщено надпис за М. Шашкевичем: “Народе! Свободоньки сонечко заблисло. Вставай, ти не неволі син!”. За його ініціативою подібні пам’ятники були встановлені в Звиженю і Шишківцях Брідського повіту. У церкві на вулиці Зиблікевича (тепер частина вулиці І. Франка) у Львові на кошти Й. Застирця було відзолочено іконостас. Художнє оформлення церкви здійснили молоді художники із школи О. Новаківського, а художник П. Терещук за ескізом Й. Застирця виготовив дві великі мідяні плакети патріотичного змісту під назвою “Туга і Слава” [23].

Будучи активним членом “Просвіти”, Й. Застирець провів сотні лекцій та бесід у читальнях “Просвіти”, у церквах у містах та селах Галичини. Лише в 1919–1924 рр. у читальні “Просвіти” Стрийської дільниці у Львові, яку він відновив, прочитав 63 лекції. Низку лекцій прочитав у товаристві ремісників “Зоря”, що розміщалося на вул. Вірменській [24]. Велика патріотична, просвітницька діяльність Й. Застирця не залишилася поза увагою польської поліції, під наглядом якої він був постійно.

Після виходу у 1929 р. на пенсію Й. Застирець продовжував активно працювати на ниві національного відродження. Він їздив по селах, де після церковних відправ виступав перед селянами як патріот-проповідник на найактуальніші теми української історії. У періодичних виданнях публікував низку просвітніх статей з питань культури сільського господарства, його ефективності.

Надовго було забуто ім’я великого українського патріота і громадського діяча Й. Застирця. На сьогодні, в час національного відродження, він повертається, щоб стати зразком відданості і високого служіння рідному українському народу.

Література

1. Малик Я. Йосип Застирець / Я. Малик // Брідщина. Літературно-краснознавчий журнал [Текст]. — 1993. — № 1. — С. 18—23.

2. Центральний державний історичний архів у м. Львові (ЦДІАЛ), ф. 309, оп. 1, од. зб. 391. — С. 101—104.
3. Там само. — С. 102.
4. Там само. — С. 102.
5. Там само. — од. зб. 2160, а. 53.
6. Наукова бібліотека імені В. Стефаніка Нан України, ф. НТШ, т. 2, спр. 62, арк. 10.
7. Нова Рада [Текст]. — 1919. — 31 серп.
8. ЦДІА України в м. Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 1362, арк. 1.
9. Там само. — спр. 391, арк. 101—103, спр. 1362, арк. 1.
10. Нова Рада [Текст]. — 1919. — 31 серп.
11. Нова Рада [Текст]. — 1919. — 14 жовт.
12. Нова Рада [Текст]. — 1919. — 25 верес.
13. Нова Рада [Текст]. — 1919. — 1 жовт.
14. Нова Рада [Текст]. — 1919. — 23 верес.
15. Нова Рада [Текст]. — 1919. — 20 верес.
16. Нова Рада [Текст]. — 1919. — 1 жовт.
17. ЦДІА України в м. Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 391, арк. 101.
18. Нова Рада [Текст]. — 1919. — 1 жовт.
19. ЦДІА України в м. Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 391, арк. 101.
20. Там само. — арк. 101—102.
21. Нова Рада [Текст]. — 1919. — 26 жовт.
22. ЦДІА України в м. Львові, ф. 309, оп. 1, од. зб. 391, арк. 102—103.
23. Там само. — од. зб. 2160, арк. 53.
24. Там же. — арк. 56 зв.

Ya. Malyk

PARTICIPATION OF JOSEPH ZASTYRTSYA IN THE STATE FORMATION PROCESSES IN GALICIA AT THE EARLY XX-TH CENTURY

At considerable factual material activity of J. Zastyrtsya in the national revival in Galicia in the early XX-th century, as well as his role in the publication of the newspaper “New Council” are revealed.

Key words: J. Zastyrets, Galicia, national revival, periodicals, “New Council” WUNR.